

Recenzijos

NAUJAS LIETUVOS BIBLIOGRAFIJOS TOMAS

VYTAUTAS MERKYS

Lietuvos mokslų akademija
Gedimino pr. 3, LT-01103 Vilnius, Lietuva
El. paštas: prezidiumas@lma.lt

Pasirodė *Lietuvos TSR bibliografijos A serijos* pirmojo (1960) ir antrojo tomų (kn. 1–2; 1985–1988) tęsinys¹. Šis Lietuvos bibliografijos trečiasis tomas (toliau – *LB t. 3*) yra naujas svarbiausias šios bibliografijos veikalas, nusipelnantis monumentalaus kultūros fakto vardo. *LB t. 3*, kaip ir ankstesnių tomų, tikslas – pateikti svarbiausius duomenis apie visus be išimties lietuviškus leidinius, išspausdintus pačioje Lietuvoje ir kitose pasaulio šalyse.

Spauda visada liudijo vienos ar kitos tautos civilizacijos lygį. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje lietuvių spaudos vaidmuo ypač didelis – ji buvo liaudies tautinės tapatybės ir šių gyventojų kultūrinio ugdymo ir kūrybinės raiškos bei ryšių su universaliaja kultūra priemonė.

LB t. 3 parengimo programos pagrindai maždaug atitinka tuos, kurie jau buvo nustatyti 1–2 tomuose. Tačiau yra ir nemažų skirtumų. Dabar t. 3 antraštiniai puslapiai ir įvadas pateikti lietuvių, anglų ir vokiečių kalbomis. Ankstesniuose tomuose tebuvo vien lietuvių ir rusų kalbomis. Suprantama, kad t. 3 vartojamos kalbos atspindi naujas politines ir kultūrinės orientacijas į Vakarų. Pagrindinė mūsų bibliografų, knygotyrininkų ir apskritai kultūros istorikų bendravimo priemonė su Europos Sąjungos, JAV, Kanados šalimis tapo anglų kalba. Atskiras *LB t. 3* dėmesys vokiečių skaitytojui turėtų būti motyvuotas tuo, kad lietuvių ir vokiečių tautos šimtmečius gyveno viena šalia kitos, o mažlietuviai netgi bendroje valstybėje, ir šių tautų kultūriniai mainai buvo itin intensyvūs. Svarstyтина, ar šiame t. 3 galėjo likti ir rusų kalba.

---

¹ *Lietuvos bibliografija. A serija: knygos lietuvių kalba*. T. 3: 1905–1917. Parengė Ringailė Bagušytė, Violeta Mateikienė, Vaida Pakalniškienė; redaktorė-sudarytoja Virginija Savickienė. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2006. Kn. 1. 627 p.; Kn. 2. 870 p.

Didžioji Lietuva 120 metų, ligi 1915-ųjų, buvo Rusijos imperijos dalis. Neminint lietuvių spaudos draudimo metų, legaliai leidžiami lietuviški leidiniai buvo filtruojami rusų valdžios cenzūros, duodami platinimo leidimai, privalomieji egzemplioriai siunčiami kai kurioms didžiosioms Peterburgo ir Maskvos bibliotekoms, oficialiai bibliografuojami. Deja, dabar Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos bibliotekininkai bei knygotyrininkai daug dėmesio to meto lietuvių spaudai nerodo. Tad ir *LB* t. 3 paklausa šiose valstybėse turbūt nebus didelė.

Pagrindinis įvadinis *LB* t. 3 skyrius parašytas dr. Violetos Černiauskaitės ir pavadintas „Lietuviškoji spauda nepriklausomos valstybės atkūrimo išvakarėse 1905–1917 metais“. *LB* t. 2 turėjo net šešis įvadás. Levas Vladimirovas apžvelgė bendrąją lietuvių spaudos raidą. Vladas Žukas, Domas Kaunas ir Dalia Gargasaitė dar atskirai rašė apie Didžiąjį, Mažąjį Lietuvai bei JAV lietuviams išeiviams skirtas knygas. Be to, L. Vladimirovas plačiai aptarė bibliografinius šaltinius, Nijolė Kišūnienė – *LB* sudarymo principus ir metodus. Reikia pridurti, kad šie straipsniai atitiko to meto knygotyros lygį, buvo gana informatyvūs ir mažai ideologizuoti.

Minėtas V. Černiauskaitės straipsnis apima visų išvardytųjų *LB* t. 2 įvadų tematiką, tiesa, išskyrus N. Kišūnienės įvadą. Kaip rodo V. Černiauskaitės straipsnis, autorė yra gerai išstudijavusi lietuvišką 1905–1917 metų spaudą, jos mokslinis įdirbis didelis ir platus. Ji jau 2000 m. Vilniaus universitete sėkmingai apgynė humanitarinių mokslų (komunikacija ir informacija) daktaro disertaciją „Lietuviškos knygos raida tautinės kultūros plėtros sąlygomis 1904–1914 metais“. T. 3 įvadas yra jos pačios ir kitų knygotyrininkų mokslinių rezultatų sintezė.

Galbūt Mažosios Lietuvos ir JAV lietuvių spaudai įvade skirta santykinai mažiau dėmesio. Betgi tuomet svarbiausia lietuvių spauda vėl „grįžo“ į Rusijos imperiją, ypač telkėsi Vilniuje, Kaune ir Seinuose. O apie Mažosios Lietuvos spaudą turime išsamią, tiesiog nepralenkiamą D. Kauno studiją *Mažosios Lietuvos knyga* (1996). Vis plačiau tyrinėjama JAV lietuvių spauda ir šis darbas, matyt, stiprės platesniame kontekste. Mat JAV plečiasi savosios multietninės visuomenės ir jos kultūros istorinis pažinimas. Šiam reikalui *LB* tikrai pravers.

Kiek šis *LB* t. 3 reikšmingas, rodo jo sugretinimas su ankstesniais bibliografiniais leidiniais. Antai V. Biržiškos *Lietuvių bibliografijos* leidimas Lietuvoje nutrūko prieš Antrąjį pasaulinį karą. Paskutinis ketvirtos dalies (1905–1914) antro tomo pirmas sąsiuvinis baigiasi 1910 metų leidinių aprašymu. Be to, tuomet V. Biržiška, dirbdamas vienas, neišvengė nemažų bibliografinių properšų, ypač apie mažlietuvių ir lietuvių išeivijos spaudą.

Reikšmingas darbas kelyje į *LB* t. 3 buvo 1977 m. Knygų rūmų 550 egzempliorių tiražu išleistas 1905–1917 metų lietuviškų neperiodinių leidinių – knygų ir įvairių

smulkiųjų spaudinių *Kontrolinis sąrašas*. Jame trumpai bibliografuotos 5955 knygos ir brošiūros, 1773 autoriniai ir neautoriniai smulkieji leidiniai. Šia proga tenka užsiminti apie aritmetinį nonsensą. *LB* t. 3, kn. 1–2, kaip rodo bendroji numeracija, aprašyti tik 5175 leidiniai (pratarinėje paminėti 5187 spaudiniai). Dėl kokių priežasčių taip smarkiai sumažėjo *LB* t. 3, kn. 1–2 aprašytų knygų ir brošiūrų skaičius, įvade nenurodyta. Galbūt dalis priskirta prie smulkiųjų neautorinių spaudinių ar rasta pasikartojimų. Nėra abejonės, kad pasirodžius *Kontroliniam sąrašui* ir ypač Lietuvai atgavus nepriklausomybę ne tik mūsų šalyje, bet ir užsienio valstybėse buvo rasta daug naujų spaudinių. Juk JAV lietuvių spaudą registravo ten atsidūręs V. Biržiška, jo bibliografiją smarkiai papildė ir patikslino ilgai toje šalyje gyvenusi bibliotekininė Stasė Vaidinauskaitė-Vaškeliienė (1994 m.). Be to, gerą derlių davė gana ilgos buvusių Knygų rūmų ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos bibliotekininkų išvykos į JAV lietuvių, universitetines ir valstybines bibliotekas. Galbūt dar galėjo prisidėti ir Niujorko viešoji biblioteka, kuri komplektuoja visą savo regiono JAV lietuvių spaudą (ir periodiką) arba ją kopijuoja šiuolaikine technika.

Reikšminga, kad *LB* t. 3 spaudiniai aprašyti pagal naujausius tarptautinius bibliografinius standartus. Spaudinių antraščių rašyba palikta autentiška. Ankstesniuose *LB* tomuose ji buvo moderninama, taikytasi prie dabartinės lietuvių rašybos. Tiesa, ten rašybos autentiškumą kompensavo antraštinių puslapių faksimilės, bet ne visada jos buvo pateikiamos. Žinoma, skaitytojams susidarys taip pat vienas naujas nepatogumas. Tie, kurie domėsis knygos grafikos menu, turės apgraibomis ieškoti reikalingų leidinių. Manau, kad ateityje teks leisti knygų grafikos albumus, panašius kaip, sakysim, *Lietuviški elementoriai* (2000).

LB t. 3, kaip ir pirmuosiuose tomuose, leidiniai grupuojami pagal autorius, o jeigu jie nežinomi, – pagal leidinių pavadinimus. Apie kiekvieną lietuvių autorių pateikta biograma ar trumpa biografija. Tų autorių, kurie aprašyti t. 1 ir 2, biogramos nebekartojamos. Tai visiškai pateisinama, nes apskritai imant *LB*, visi jos tomai, yra vientisas leidinys. Tačiau laikas, visuomeniniai politiniai pokyčiai ir mokslo pažanga koreguoja biografijų aprašymą. Pavyzdžiui, Vinco Kapsuko, t. y. V. Mickevičiaus, trumpą biografiją vertėjo perrašyti, nes *LB* t. 2 ji buvo apologetinė, neobjektyvi. Biogramas ir trumpas biografijas lydi biobibliografija. Pastaroji jau buvo *LB* t. 2, o dabar atnaujinta, papildyta naujais leidiniais. Kur ne kur pastebėjau, kad kitakalbė bibliografija galėjo būti išsamesnė. Antai apie Vilniaus vyskupijos administratorių Kazimierą Mikalojų Michalkevičių vertėjo nurodyti informatyvų Tadeuszo Górskiego straipsnį su gausia bibliografija leidinyje *Polski słownik biograficzny* (Wrocław i in., 1975, t. 20/3, p. 575–576). O kai kur tokios biobibliografijos, kaip man atrodo, per daug. Antai apie Vincą Kudirką Lietuvos mokslų akademijos biblioteka išleido nepalyginti

išsamesnę bibliografiją *V. Kudirka. Literatūros rodyklė* (2004, 567 p.), todėl *LB* t. 3 tik ją vieną ir tereikėjo nurodyti.

Visi trys *LB* tomai turi panašias rodykles. Tiesa, jos išdėstytos kita tvarka. Tačiau *LB* t. 3 asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės savo turiniu smarkiai skiriasi nuo ankstesniųjų. *LB* t. 3 praleisti visi tie vardai, kurie minimi leidinių tekstų „viduje“. Paliktos tik autorių, vertėjų, iliustruotojų, leidėjų, spaustuvinių ir cenzorių pavardės. Į vietovardžių rodyklę taip pat įtraukti tie vardai, kurie minimi antraštiniuose puslapiuose, biogramose. Pateiktos sunormintos lietuviškų geografinių pavadinimų formos. Manau, kad šiam reikalui būtų buvęs pravartus lietuvių kalbos komisijos leidinys *Lietuviški tradiciniai vietovardžiai: Gudijos, Karaliaučiaus krašto, Latvijos ir Lenkijos* (2002). Svarbiausia šio informacinio leidinio sudarytoja filologė dr. Marija Razmukaitė.

Pirmieji du *LB* tomai taip pat buvo aprašytų leidinių katalogas, – nurodytos jų saugyklos ir signatūros. Šiame t. 3 paliktos tik saugyklos, signatūrų atsisakyta. Be abejo, pastarosios būtų užėmę nemažai vietos, nes 1905–1917 m. leidinių išliko kur kas daugiau, kartais net ne viena dešimtis. Jei nurodytos saugyklos yra bibliotekos su savo katalogais, tai norimą susirasti leidinį nebus sunku. Tačiau ką vargšui skaitytojui reikės daryti, jei leidinys yra archyve ir nenurodytas pastarojo fondas, apyrašas ir byla? Atsakymas – reikės ieškoti kaip tos adatos šieno kūgyje. Beje, visiškai neminimas Lietuvos valstybės istorijos archyvas, kuriame yra nemažai ir lietuviškų leidinių. Antai vien jo f. 694, ap. 3, b. 16 saugomi *LB* t. 3 aprašytieji popiežiaus Pijaus X apaštalinis laiškas (aprašymo Nr. 3374) ir du Vilniaus vyskupijos administratoriaus K. M. Michalkevičiaus ganytojiški laišakai (Nr. 2857 ir 2958).

Šia proga norėčiau pridurti, kad kai kurių 1905–1917 m. lietuviškų spaudinių išliko vos vienas kitas. Kai kurie leidiniai gali sunykti netgi bibliotekose, ypač jeigu juos skaitytojams leidžiama išsinešti į namus. Matyt, bibliotekos turėtų nevengti kaupti ir dubletus, juolab kad jų kartais visiškai nebrangiai galima įsigyti Vilniaus ir Kauno antikvariatuose.

Ar *LB* t. 3 yra išsamus? Prieš atsakant reikia atkreipti dėmesį, kad tokio pobūdžio kaimyninių šalių leidiniai nuolat ir gana daug papildomi. Kaip minėjau, *LB* t. 3 taip pat gerokai papildė atitinkamą V. Biržiškos bibliografiją, ir tai dar ne pabaiga. Atskirai *LB* t. 3 properšų neieškojau, tad paminėsiu vos vieną kitą praleidimą. Aš pats esu turėjęs kokių trijų spaudos lankų knygelę *Moterų teisės*, išleistą Rygoje 1911 m. Autorius pasirašė dviejų didžiųjų raidžių kriptonimu, kurio išaiškinimo neradau V. Biržiškos veikalė *Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės* (1943). Šio leidinio nebuvo ir *Kontroliniame sąraše*. Tad 1985 m., kai knygu rūmai minėjo savo 40-metį, per

iškilingą susirinkimą šią knygelę įteikiau pirmininkui. Maniau, kad ją atiduodu patikimai saugyklai. Deja, *LB* t. 3 šis leidinys neaprašytas, nes, matyt, liko nepastebėtas ar kažkur užsimetė.

Anuomet, kaip žinoma, maldaknygės buvo leidžiamos dažnai ir dideliu tiražu. Deja, jos dėl ilgo ir dažno vartojimo susidėvėjo, visų pirma neteko antraštinių puslapių. Dėl to jas identifikuoti nelengva. Antai 2005 m. senyva Valkininkų parapijos Lieponių kaimo gyventoja Ona Zubkauskienė per etnologę Ireną Reginą Merkiene Mokslių akademijos bibliotekai dovenojo savo močiutės maldaknygę, kurios antraštis nuplyšęs, bet paskutinis 998 puslapis išlikęs sveikas. Lygindamas *LB* t. 2 ir 3 aprašytąsias maldaknyges pagal puslapių skaičių tokio dydžio leidinio neradau. Koks galėjo būti pavadinimas, galima spręsti iš spaudos lankų numeraciją lydinčių santrumpų *N. Szaltinis* arba *N. D. Szaltinis*, kurios turėjo reikšti *Naujas szaltinis* arba *Naujas didysis szaltinis*. Tikresnis, matyt, pastarasis pavadinimas. Kokia šios knygos išleidimo data, rodo ten skelbiamas 1905–1927 m. kilnojamų katalikų švenčių kalendorius, tad turėtų būti 1905 metai. Rašyba jau gana moderni, nes lenkiški likę vien *sz* ir *cz* priebalsiai. Dvibalsis *uo* atspausstas litera *ů* išduoda, kad knyga spausdinta Tilžėje O. Mauderodės arba J. Schoenkės spaustuvėse, kurios tokių literų turėjo. Prie maldaknygės dar įrišta brošiūra, kurios likę tik keturi puslapiai, kita dalis, kaip aiškiai matyti, nuplėšta – tai *Litanija apie Szvencziausią Szirdį Vieszpaties Jezaus*. Ji spausdinta tokia pat rašyba kaip visa maldaknygė. Tokio pat pavadinimo priedą randame prie 1904 m. *Aukso altoriaus arba Szaltinio dangiszku skarbu*, bet ten rašyba kitokia: tebevartojamas priebalsis *w*, bet dvibalsis *uo* rašomas paprastai. Iš šio pavyzdžio matyti, kad dalis bibliotekų turimų defektinių maldaknygių gali būti dar neaprašytos.

LB t. 3 išleistas kone devynis kartus mažesniu tiražu negu t. 2 ir net mažesniu nei *Kontrolinis sąrašas*. Negi taip smarkiai būtų smukusi šios labai svarbios informacinės knygos paklausa Lietuvos bei užsienio bibliotekose ir jos nebenorėtų įsigyti kultūros tyrėjai?

Apskritai *LB* t. 3 parengtas kvalifikuotai. Tai gražus ir labai vertingas didžiųjų Lietuvos bibliotekų ir gausaus bibliotekininkų, knygotyriminkų būrio ilgų metų darbo vaisius. Jis nusipelno tinkamo mūsų valstybės ir kultūrinės visuomenės įvertinimo.

Įteikta 2007 m. gegužės mėn.